

דין הילך

יחיאל לב

ראשי פרקים:

א. פתיחה

ב. שיטת רש"י בדין "הילך"

הילך רק בפיקדון; הסבר הראשונים בדעת רש"י

שיטת ה"פני יהושע" בדברי רש"י; מעות בביתו

סיכום השיטות

ג. סברת הילך

הסבר בעל המאור

שיטת החולקים על בעל המאור; הוכחת רעק"א

סברת השטמ"ק בדין הילך

ההוכחה לעיקרון של בעל המאור

ד. מודה בדבר שאי אפשר לכפור בו; חידושו של הרמב"ם

חידושו והמקור לדבריו

הסתירה בדבריו

א. פתיחה

אחת משבועות התורה המפורסמות הינה שבועת "מודה במקצת", אשר מוטלת על נתבע המודה בחלק מסכום התביעה ובכך מתחייב בשבועה. בסוגיה בבבא מציעא (ד, א) אנו מוצאים לראשונה את דין "הילך" הנותן פטור משבועה זו במקרים מסוימים:

איתמר דאמר ר' חייא מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא נ' [חמישים] וזו והילך חייב. מאי טעמא? הילך נמי כמודה מקצת הטענה.... ורב ששת אמר הילך פטור. מ"ט? כיון דאמר ליה הילך הני זווי דקא מודי בגוייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי באינך חמשים הא לא מודי הלכך ליכא הודאת מקצת הטענה.

"הילך" פירושו שהנתבע לא רק מודה שהוא חייב חלק מהסכום, אלא גם מביא את הכסף לתובע במעמד התביעה בבי"ד. ע"י מעשה זה הוא נפטור מהשבועה לדעת רב ששת. המילה "הילך" פירושה שהנתבע כאילו אומר לתובע: "הא לך מעות אלו", ובכך מתבטל דין מודה במקצת שהיה אמור לחול עליו. ההסבר המובא בגמרא

בפשטות הוא הסבר שנראה טכני; כיוון שהנתבע שילם את הסכום בו הוא הודה, הוא כבר לא נחשב מודה במקצת ביחס לממון זה, אלא נשאר כופר בהכל ביחס לשארית הסכום ונשאר פטור משבועה.

מפשטות לשון הגמרא, לא כל כך ברור מה הם הגדרים של דין הילך ובאיזה מקרים בדיוק הוא יחול. נראה מספר דעות בראשונים ובאחרונים העונים על שאלה זו. בהמשך הדברים נבחן את מחלוקת רבי חייא ורב ששת בהבנת העיקרון המהותי העומד מאחורי דין זה.

ב. שיטת רש"י בדין "הילך"

הילך רק בפיקדון; הסבר הראשונים בדעת רש"י

רש"י, ד"ה והילך מסביר את דין הילך: "לא הוצאתים והרי הן שלך בכל מקום שהם". הריטב"א מדייק מדבריו שני תנאים בדין הילך. תנאי ראשון הוא שהלווה מחזיר לתובע דווקא את אותו הכסף שהוא הלווה לו, ולא כסף אחר. תנאי שני, אם הכסף נמצא בבית ומוכן לפריעה, גם אם הוא לא הגיע בפועל לידי המלווה, זה עדיין נקרא "הילך".

הריטב"א מקשה על שני תנאים אלו. ראשית, מדוע החזרת אותם מעות דווקא מהווה תנאי מחייב לדין "הילך", מה ההיגיון בכך? יותר מכך, הסברא הפשוטה העומדת מאחורי דין הילך היא שאם אדם נותן את חצי המעות בכ"ד, אז ממילא הם כבר לא חלק מהתביעה, והוא הופך לכופר הכל ביחס לחצי השני של התביעה. א"כ, סברא זו אינה נכונה לגבי אדם שהמעות נמצאות בביתו ולא לפניו, שהרי המעות נשארו חלק מהתביעה, וממילא יש כאן מודה במקצת! הריטב"א נשאר בקושי על דברי רש"י, ומעיר שדברי רש"י נכונים אם אנו עוסקים במקרה של פיקדון, כפי שיבואר בהמשך.

הר"ן מעלה את אותם קשיים על שיטת רש"י, ומתרץ את דבריו התמוהים לכאורה. הוא טוען שהגמרא עוסקת במקרה של פיקדון. אם קובעים שהמקרה המדובר הוא פיקדון, אזי ברור שהשומר לא השתמש בכסף, שהרי אסור לו להשתמש בשום אופן בכסף שהופקד אצלו. בנוסף, במקרה של פיקדון, גם אם המעות נמצאות אצלו בבית זה בעצם כאילו הכסף בידי המפקיד.

מכל מקום, ישנם הרבה קשיים בהסבר זה. ראשית, בדברי רב ששת בגמרא שלנו כתוב במפורש "מלווה" וזהו המקרה בו עוסקת הגמרא.¹ בנוסף, לא ברור מה פשר דברי רש"י "לא הוצאתים" - מדוע שנעלה על דעתנו ששומר יכול להוציא את הכסף שניתן לו?²

שיטת ה"פני יהושע" בדברי רש"י; מעות בביתו

הפנ"י מסביר שהתנאי הקובע הוא הימצאות המעות בביתו של הנתבע, ורק במקרה כזה יש מחלוקת בין רב ששת לר' חייא. אם הביא אדם את הכסף לבי"ד כולם מסכימים שהוא פטור משבועה, שכן ברור שזה כבר לא חלק מהתביעה והוא הופך לכופר בהכל. במקרה שהמעות בביתו, חידש רב ששת את דין "הילך" הפוטר משבועה, ועל כך חולק ר' חייא.³ לשיטת הפנ"י, צריך להסביר שכוונת המילים "ולא הוצאתים" היא שהכסף מוכן בביתו לפירעון. לפירוש זה, יוצא שלדעת רב ששת, דין מודה במקצת שחייב שבועה יחול רק במקרה שהאדם מודה במקצת הטענה, אבל אין לו בביתו כסף מוכן לפריעה.

סיכום השיטות

א. המחלוקת היא רק בפיקדון - ר' חייא מחייב שבועה, אף שהפיקדון נמצא תמיד ברשות המפקיד, ורב ששת פוטר. אבל במלווה לכו"ע חייב שבועה, כי אין זה הילך, אף אם לא הוציא מעות ההלוואה. (ר"ן, ריטב"א)

1 לענ"ד, בדברי רש"י ד"ה "חייב" לכאורה מוכח שהוא סבור שזה מקרה של פיקדון. הוא עוסק בהסבר דברי ר' חייא שמחייב שבועה ב"הילך". כדי להסביר את ר' חייא הוא פשוט כותב שהוא לא מסכים עם רב ששת וטעמו המובא בגמרא, ואז רש"י מצטט את דבריו המדויקים של רב ששת ומחסיר מילה אחת, הוא כותב "ולא אמרינן הני דקמודי ליה בגווייהו הואיל ואיתגהו בעינייהו כמאן דנקיט להו דמי", רש"י שינה מלשון הגמרא "כמאן דנקיט להו מלוה דמי", מכאן לכאורה מוכח שהוא סובר שהמקרה הוא אינו הלוואה (שמא היתה לו גירסא אחרת בגמרא). כשאמרתי זאת לרב אייזנטל, הוא אמר שיש מי שדייק כך, אבל זה לא כ"כ מוחלט.

2 ויותר מכך, בקושיית הגמרא מ"סלעים דינרים" (ד, ב) רש"י מפרש שזו הלוואה!

3 הסברא של ר' חייא היא שבמקרה כזה בי"ד כותבים שטר למלווה על חיוב הכסף, וממילא התביעה לא נגמרה והלווה נשאר מודה במקצת.

ב. בפיקדון - לכו"ע פטור. במלוה - ר"ח מחייב אם לא הביאם לבי"ד, אפילו אם לא הוציאם בהוצאה. ור"ש פוטר אם לא הוציאם, או שהוציאם והביא מעות אחרים לבי"ד. (פנ"י)

ג. סברת הילך

השאלה העומדת בבסיס הסוגיה היא מה הסברא העומדת מאחורי דעת רב ששת, הנפסקת להלכה, לפיה הטוען הילך פטור משבועה. בהבנת סברא זו קיימת מחלוקת ראשונים, כדלקמן.

הסבר בעל המאור

בעל המאור נקט שכאשר הנתבע אומר הילך, הרי זה כאילו לא הייתה תביעה מעולם על אותו סכום. כיוון שהכסף הוחזר למלווה, אנו מתייחסים אליו כאילו הוא מעולם לא היה חלק מסיפור התביעה וממילא הנתבע נשאר כופר בהכל על שאר התביעה. לדוגמא, אם אדם תובע את חברו מנה, והנתבע מחזיר לו חמישים בתורת הילך וכופר בשאר; אנו מחשיבים את החמישים שהוחזרו לתובע כאילו הם כבר לא חלק מהתביעה, וממילא התביעה נשארה רק כלפי החמישים הראשונים בהם הנתבע כפר לגמרי. כך הוא מסביר את פשט הגמרא שמשווה בין דין הילך לבין המקרה במשנה שלנו העוסקת בשנים האוחזים בטלית (בבא מציעא א, א). ב"שנים אוחזין" כל אחד כופר בכל הטלית, אבל כיוון שחצי מהטלית כבר נמצא ביד חברו, אז אנו אומרים שמעולם לא הייתה תביעה על אותו חצי, ולכן כל צד נחשב כופר הכל ביחס לחבירו הטוען בעלות על כל הטלית. הסבר זה הוא הסבר טכני על פיו אין סברא מדוע לפטור משבועה את הטוען הילך, אלא יש כאן אך ורק שינוי בנתונים שמונע מבית הדין להשביע את הנתבע.

שיטת החולקים על בעל המאור; הוכחת רעק"א

רעק"א (בחידושיו לשבועות לט, ב) מוכיח מדבריו של השיטה מקובצת תפיסה אחרת של העיקרון העומד בבסיס דין הילך. השטמ"ק שאל שאלה פשוטה: מדוע כל מודה במקצת לא יכול להיות נאמן על דבריו במיגו שיכל לטעון הילך ויהיה

פטור?⁴ ותירץ, כיוון שבהילך הנתבע נחשב כופר בהכל, ממילא טענת הילך היא טענה נועזת ויש כאן מיגו דהעזה שאינו נחשב מיגו כלל. כעת, כדי להבין את ההוכחה של רעק"א, נקדים הקדמה קצרה.

ישנו דין שכל תביעה המחייבת שבועה, צריכה להיות על סכום מינימאלי של "שני כסף", ורק כך אפשר להחשיב אותה כתביעה קבילה בבית הדין ולחייב שבועה את הנתבע במקרה הצורך. דין זה נותן יתרון לנתבע: אם הוא יצליח לגרום לכך שסכום התביעה יהיה פחות משני כסף, ממילא הוא כבר לא יהיה חייב שבועה. אם נלך בדרכו של בעל המאור, ישנם מקרים שעדיין נוכל לומר ששייך מיגו במודה במקצת. במקרה שהתובע טוען שהנתבע חייב לו שני כסף, לנתבע יש מיגו - יכל להודות בפרוטה אחת לטעון הילך על פרוטה שנייה. אם הילך מבטל את התביעה מעיקרה, יוצא שהתביעה היא על "שני כסף פחות פרוטה" וממילא היא מתבטלת.⁵ אבל השטמ"ק קבע בפשטות שלעולם אין ל"מודה במקצת" מיגו על דבריו, והוא כלל לא הביא את המיגו שהצענו כעת. מכאן מוכח שהוא חולק עקרונית על בעל המאור בהסברת דין הילך.⁶ לשיטתו, בהילך התביעה כלל אינה מתבטלת, אלא יש כאן הסבר שונה, כפי שנבאר בהמשך.

הרב משה לסקר טוען שההוכחה של רעק"א בכלל לא נצרכת. ברור לנו שהשטמ"ק חולק על בעל המאור בהסברת דין הילך, כבר מעצם העובדה שהוא בכלל הציע לעשות מיגו ל"מודה במקצת". שהרי, ההסבר בו נקט בעל המאור, הוא הסבר טכני הקובע שטענת הילך יוצרת מציאות שמעולם לא היתה תביעה. לפי הסבר זה, אין לטוען הילך נאמנות על דבריו הפוטרת אותו משבועה, אלא אך ורק סיבה טכנית המונעתו מלהישבע. אם אנו רוצים לטעון מיגו, זה כלל לא שייך לפי ההסבר הזה. שהרי מיגו מבוסס על נאמנות, הנתבע הטוען טענה חלשה מקבל נאמנות של טענה

4 ישנו קושי בסיסי בדבריו הוא שהאדם לא יכל לטעון הילך כיוון שאין לו ביד כסף מזומן לשלם, וממילא נופל המיגו.

5 זה מיגו שונה ממה שהציע השטמ"ק. הוא הציע שאדם שהודה במקצת וכפר בשאר יטען מיגו שיכל לומר הילך על מקצת ולכפור בשאר. כעת, אנו מציעים מיגו שונה: אדם שהודה במקצת וכפר בשאר, יכל להודות במקצת ולעשות הילך על השאר.

6 ביתר ביאור: אם השטמ"ק סבור שהתביעה לא מתבטלת, ברור מדוע המיגו שהצענו לא יהיה שייך במקרה של שני כסף. גם אם הנתבע היה מודה במקצת וטוען הילך על השאר, התביעה כלל לא השתנתה והוא נשאר חייב שבועת מודה במקצת. וממילא, העובדה שהשטמ"ק לא הציע מיגו זה, מוכיחה שהוא תופס אחרת את דין הילך.

בה היה יותר נאמן. אבל אם הילך לא מקנה לנתבע יותר נאמנות מאשר מודה במקצת, מה שייך מיגור?

נרחיב עוד יותר את ההסבר. בעל המאור ההולך בדרך ההסבר הטכני בדין הילך, יאמר שגם שבועת מודה במקצת היא טכנית. מודה במקצת נשבע כיוון שיש "רגליים" לתביעה בעקבות הזיקה הממונית שנוצרה בהודאה, וממילא נוצרת שבועה שתמיד העדיפות היא להטילה על הנתבע שיפטר. אין בשבועת מודה במקצת הבעת אי אמון או חשד לשקר מצד הנתבע. אם כך, ההבדל בין מודה במקצת החייב שבועה לבין הילך הפטור משבועה, הינו אך ורק הבדל טכני הקשור לתקנות בית הדין לגבי המקרים בהם אפשר ליצור שבועות. אם נלך בדרך זו, ברור שבכלל לא שייך לטעון מיגור למודה במקצת, שהרי הטלת חיוב שבועה עליו אינה נובעת מחוסר אמון כלפי טענתו, אז איך יוכל המיגור, הנועד לתת נאמנות, לעזור לנתבע במקרה דנן? אם כן, עצם העובדה שהשטמ"ק בכלל הציע להפעיל מיגור במודה במקצת, מוכיחה לנו שהוא הלך בדרך שונה בתכלית מדרכו של בעל המאור בהסברת העיקרון העומד בבסיס דין הילך. אנו כלל לא נצרכים להוכיח של רעק"א שנכנס לעובי המקרה כדי להצליח להוכיח שיש מחלוקת בין השטמ"ק לבעל המאור.

סברת השטמ"ק בדין הילך

כעת נבאר מהו ההסבר של השטמ"ק לעיקרון העומד מאחורי פטור השבועה לטעון הילך. כדי להבין זאת נקדים ונבאר מדוע מודה במקצת חייב שבועה. הנחת היסוד היא שכל הדיון של חיוב השבועה סובב סביב השאלה האם יש חשד לשקר בדבריו של הנתבע, דהיינו, השבועה נועדה לתת אמון לדברי הנתבע. כאשר נתבע עומד מול תביעה של סכום כסף לחובתו, ניצבות בפניו שלוש אפשרויות: להודות בהכל, לכפור בהכל, להודות במקצת. אם הוא מודה בהכל - אין דיון בכלל. אם הוא כופר בהכל - הגמרא קובעת ש"חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו", וממילא אם הוא בכל זאת העיז לכפור בהכל, סימן שהוא דובר אמת והוא נאמן. אם הוא מודה במקצת - הגמרא קובעת שהוא אינו נאמן, כיוון שהוא "אישתמוטי קא משתמיט", ונרחיב בביאור ביטוי זה. סברת "אישתמוטי" מבוססת על ההנחה כי אדם שחייב את כל סכום התביעה ואין לו כסף לשלם יבחר דווקא באפשרות הנוחה של הודאה במקצת. לכפור בכל הסכום זו טענה נועזת ולכן היא לא שייכת, אבל הודאה במקצת היא טענה נוחה ולכן כאשר הנתבע אומר אותה הוא מעלה חשדות לגבי אמינות דבריו. בית הדין מעלה חשש סביר שהנתבע משתמט מכל מיני סיבות, ולכן אין לו בעיה לשקר ולהודות רק במקצת. החשש הוא שהנתבע אמנם רוצה להחזיר את כל

סכום התביעה, אבל אין לו את כל הכסף, כעת ניצבות בפניו שתי אפשרויות בלבד: כפירה מוחלטת או הודאה במקצת. כפי שביארנו, כפירה בכל הסכום היא טענה נועזת מידי ואינה אפשרית, ולכן נשארה רק טענת מודה במקצת. טענה זו נוחה משתי סיבות שהאחת בנויה על חבירתה: ראשית, הוא מודה במקצת מסכום התביעה ולא מכחיש לגמרי את דברי התובע - אז אין כאן העוזה. ובנוסף, עצם העובדה שהוא חייב כסף לתובע ונשארה זיקה ממונית ביניהם, גורמת לו להרגשה נוחה יותר מאם היה כופר בכל הסכום ומנתק כל קשר לתובע. כיוון שזו הטענה הכי נוחה שקיימת בשביל אדם שקרן, בית הדין מחייבו שבועה כדי שיהיה נאמן בדבריו.

אם כן, ראינו כי טענת מודה במקצת היא טענה נוחה, מה שגורם לחשד בדברי הנתבע, וממילא הוא מתחייב בשבועה. אבל בטענת "הילך" שונים הם פני הדברים, כיוון שטענה זו כלל אינה נוחה עבור הנתבע הטוענה. בטענת הילך, הנתבע מנתק כל קשר וזיקה אל התובע, הוא אומר לו "הילך" על מקצת התביעה ובכך נגמרו כל החיובים שלו כלפיו. מצב כזה הוא מצב לא נעים שמונע מהאדם השקרן להשקיע את מצפונו, וממילא זו היא אינה טענה נוחה. לכן, אם אדם בכל זאת טען הילך, אנו מניחים שהוא אדם נאמן ודובר אמת ואין צורך לחייבו בשבועה.⁷ בניגוד לדברי בעל המאור שהביא הסבר טכני לפטור שבועה בטענת הילך, כאן אנו רואים סברא מהותית מדוע הטוען הילך נפטר משבועה.

7 לאחר שמבינים את שיטתו של השטמ"ק, ממילא אפשר לחדד יותר מדוע הוא דחה את המיגו שהוא הציג לעיל לטוען מודה במקצת. הוא אמר שמודה במקצת אינו נאמן במיגו שהיה טוען הילך, כיוון שהילך זה כופר בהכל וממילא יש כאן מיגו דהעוזה. לכאורה, דבריו קשים: הרי בניגוד למקרה הקלאסי של כופר בהכל שזו העוזה אמיתית, בהילך הוא נחשב רק מבחינה רשמית לכופר בהכל, אבל בפועל הוא שילם חצי מסכום התביעה והוא לא כ"כ מעיז כמו אדם שבאמת כפר בהכל. ואדרבה, אם נשווה את טענת הילך לטענת מודה במקצת, לכאורה הילך זה פחות עזות, שהרי הוא משלם במזומן את החצי עליו הוא מודה! אלא, עפ"י ההיגיון שהסברנו לעיל, הדברים מובנים: אדם שחייב את כל הכסף, רוצה להישאר בעמדה של חוב כלשהו כלפי התובע, הוא לא מרגיש נעים אם הוא ינתק כל קשר וזיקה מהתובע, זוהי עזות מבחינתו. לכן, טענת הילך שבה הנתבע הולך הביתה ומנתק כל זיקה ממונית מהתובע היא טענה של עזות וחוסר נוחות מבחינת הנתבע, ולעומתה דווקא מודה במקצת זו טענה נוחה - כי הוא עדיין נשאר חייב כסף לנתבע והוא לא שוכח ממנו אחרי הדיון בבית הדין. בעצם, הנחת היסוד היא שמצפון שקט יהיה רק לאדם שמרגיש שהוא עדיין חייב לתובע, אם לאחר הדיון הוא כבר לא חייב כלום לתובע - מצפונו לא יהיה שקט.

ההוכחה לעיקרון של בעל המאור

ניתן לומר שהעיקרון אותו קבע בעל המאור, על פיו יש מציאות שחלק מהתביעה מתבטל מעיקרו, נמצא כבר בדברי הגמרא. אמנם, הגמרא לא הביאה הסבר זה כדי להראות כיצד פועל דין הילך, עם זאת יש הוכחה מהגמרא שעיקרון זה הוא נכון ויש מקום להשתמש בו במקרה הצורך.

בדף ד, ב הגמרא מביאה מקרה של שטר שכתוב בו "סלעים" או "דינרים" המעיד על כך שהנתבע חייב לפחות שני סלעים או דינרים לתובע המחזיק בשטר. הגמרא מדייקת שבמקרה והתובע טוען חמישה דינרים והנתבע מודה רק בשניים, הנתבע יהיה פטור משבועת מודה במקצת. המקשן בגמרא סבר שהפטור במקרה הזה נובע מדין הילך. עצם העובדה שיש ביד המלווה שטר שעל ידו הוא יכול לגבות את שני הדינרים עליהם הודה הלווה, יוצר גדר של הילך הפוטר את הנתבע משבועה. מכאן רוצה להוכיח המקשן שהילך פטור. על כך עונה הגמרא שבאמת יכול להיות שהילך חייב, אלא שיש סיבה אחרת לפוטרו משבועה, "קא מסייע ליה שטרא". מה הפשט? למי מסייע השטר ומדוע זה פוטר את הנתבע משבועה?

אנו רוצים לומר שהפשט הוא שהשטר מסייע לתובע ולכן אין כאן שבועה. דהיינו, למרות שהלווה הודה על שני דינרים והתחייב שבועה, כיוון שהסכום בו הוא הודה כבר כתוב בשטר הנמצא ביד המלווה, ממילא התביעה על שני הדינרים מתבטלת מעיקרה והוא הופך לכופר בהכל ביחס לשאר שלושת הדינרים שאינם כתובים בשטר. בעצם, כאשר התובע בא לדיון עם שטר בו כתוב שהנתבע כבר חייב לו חלק מסכום התביעה, ברור שאם הלווה הודה על הסכום הכתוב בשטר הוא לא נקרא מודה במקצת, אנו מתייחסים לכך כאילו על הסכום הכתוב בשטר לא הייתה תביעה מעולם, והנתבע נשאר כופר בהכל לגבי השאר. זוהי בדיוק הסברא של בעל המאור, אלא שכאן אנו מדברים במקרה של "סופר הילך" בו התובע בא מראש לדיון עם שטר שכבר מקנה לו חלק מסכום התביעה, ובמקרה כזה כולם מודים שיש ביטול מראש של התביעה. הוויכוח הוא מה קורה במקרה הרגיל של הילך בו הלווה יוצר ברגע התביעה מציאות שחלק מהסכום מושב לידי התובע: האם גם במקרה כזה נאמר שהתביעה כאילו אינה קיימת מראש, או שמא כאן לא שייכת סברא זו? בנקודה זו בדיוק נחלקו בעל המאור והשטמ"ק.

ד. מודה בדבר שאי אפשר לכפור בו ; חידושו של הרמב"ם

חידושו והמקור לדבריו

הרמב"ם בהלכות טוען ונטען ד, ד פוסק כך:

אין מודה במקצת חייב שבועה עד שיודה בדבר שאפשר לו לכפור בו. כיצד? מי שטען חבריו ואמר מאה דינרין יש לי אצלך חמשים שבשטר זה וחמשים בלא שטר, אין לך בידי אלא חמשים שבשטר אין זה מודה במקצת שהשטר לא תועיל בו כפירתו והרי כל נכסיו משועבדין בו ואפילו כפר בו היה חייב לשלם, לפיכך נשבע היסט על החמשים.

דין זה אינו מפורש בשום מקום בגמרא, ולכן נראה להסביר שהרמב"ם למד את הסוגיה בדף ד, ב כפי שביארנו לעיל. דהיינו, גם הוא הוציא מהסוגיה את העיקרון שקבע בעל המאור, ולכן הוא פוסק שבכל מקום בו ההודאה היא על סכום שמעולם לא היה חלק אמיתי מהתביעה, אין זה נקרא מודה במקצת, אלא כופר בהכל.⁸

הסתירה בדבריו

הרמב"ם במקום אחר כותב הלכה שלכאורה נראית כסותרת את דבריו שהבאנו כעת. בהלכות אישות (טז, כה) כותב הרמב"ם: "היא אומרת בתולה נישאתי ועיקר כתובתי מאתיים והבעל או יורשיו אומרים בעולה נישאת ואין לה אלא מאה... ואם היה הבעל קיים יש לה להשביעו שבועת התורה שהרי הודה במקצת הטענה".

לכאורה המקרה המתואר כאן הוא מקרה קלאסי של "מודה בדבר שאי אפשר לכפור בו". האישה טוענת שהיא בתולה ומגיע לה מאתיים, והבעל טוען שהיא אלמנה ומגיע לה רק מאה. בכל אופן, ברור שהבעל לא יכול לכפור בכך שמגיע לה לפחות

8 כדי לחדד עיקרון זה, נביא דוגמה מימינו אנו. ניקח לדוגמא אדם שבא לבנק עם צ'ק חתום על סך מסוים ורוצה לפרוע את הכסף. אדם זה אינו תובע את חבריו שיביא לו את הכסף, אלא הוא תובע מהבנק שיפרעו מהחבר את הסכום הנקוב בצ'ק. הבנק משמש בתור "הוצאה לפועל" שנועדה לממש את ההתחייבות הכתובה בצ'ק. כך גם שטר שכתוב בו חמישים דינרים והלווה אינו יכול לכפור בו - זה עובד בדיוק כמו צ'ק. לתובע אין כלל דין ודברים עם הנתבע, אלא אך ורק עם בית הדין שאמורים לסייע בידו לקבל את סכום התביעה. לכן, במקרה שאדם בא עם שטר כזה לבי"ד ותובע מאה דינרים, הודאה של הנתבע בחמישים אינה נחשבת כלל כ"הודאה במקצת" שהרי החמישים האלו מעולם לא היו חלק מהתביעה שמופנית כלפי הנתבע.

מאה, שהרי זה סכום הכתובה המינימלי בכל המקרים. אם כן, הודאתו במאה נחשבת כהודאה בדבר שאי אפשר לכפור בו, אז מדוע הרמב"ם מחייב שבועה את הבעל?⁹

מתרץ הרב טוביה בר אילן, יש סיבה עקרונית בגינה הבעל לא יכול להיפטר משבועה במקרה הזה, ונבאר את הדברים. על פי העיקרון של בעל המאור אותו פסק גם הרמב"ם, יש מקרים שאנו יכולים לבטל חלק מהתביעה וממילא הנתבע כבר אינו נחשב כמודה במקצת. עיקרון זה עובד מצוין במקרה שהגמרא הביאה לגבי שטר שכתוב בו דינרים, אז אפשר לומר שהתביעה מראש היא רק על שלושה דינרים ולא חמישה. אבל, במקרה שמובא כאן, אי אפשר לומר שחל שינוי בטענה של האישה והיא כאילו תובעת מראש רק מאה. שהרי, היא טוענת שהיא בתולה ומגיע לה מאתיים, ואם אנו נקבע שבעצם תביעתה היא רק על מאה, זה בעצם כמו לומר שהיא טוענת שהיא רק חצי בתולה, וזה כמובן לא אפשרי.

נוסיף ונבאר את הדברים: כאשר אנו משתמשים בעיקרון של בעל המאור ומשנים את סכום התביעה, אנו בעצם משנים את הטענה של התובע שמשפיעה באופן ישיר על התביעה. אז אם אדם טוען שחבירו חייב לו חמישה דינרים, ומחזיק בידו שטר על שנים - אפשר לומר שהוא בעצם טוען שחבירו חייב לו שלושה דינרים, וממילא שני הדינרים האחרים כלל אינם חלק מהתביעה, אלא דרישה שלו כלפי ב"ד לפרוע את החוב שבטוח קיים. אבל במקרה של האישה אין לנו את האפשרות לפעול באופן הזה, שהרי אם היא טוענת שהיא בתולה ומגיע לה מאתיים - אז אי אפשר לשנות את טענתה ולומר שהיא טוענת שהיא רק "חצי בתולה" ומגיע לה מאה (חוץ מהמאה שהבעל מודה בהם). כדי לשנות תביעה אנו מוכרחים לשנות גם את הטענה, ואין טענה מתאימה שנוכל לטעון בשביל האישה במקרה כזה; דהיינו או שהיא טוענת בתולה ודורשת מאתיים או שהיא טוענת אלמנה ודורשת מאה.

דברים אלו הם קצת מחודשים ואין להם מקור מפורש בספרים. אבל עיקרון דומה מופיע בדבריו של אבן האזל על הלכות טוען ונטען ד, משם למד הרב טוביה גם למקרה שלנו:

הנה הרמב"ם בפ' כ"ה מהלכות עדות כתב דאם היו שני שטרות, ובכל א' היו עדים שהם ספק פסולים משני כתי עדים המכחישים זא"ז והלוה מכחיש את שניהם ישבע שבועת התורה על מנה ויגבה מנה, והקשה שם המ"מ דהא אין יכול לכפור, אכן באמת אפשר לומר לפי"מ שבארנו דדין שאינו יכול לכפור הוא דוקא אם אין דין

9 ה"משנה למלך" במקום הקשה כן, ונשאר בצ"ע.

תורה כלל ביניהם על בירור החיוב וזהו דוקא בשטר מבורר, אבל הכא כיון דכל שטר בפ"ע הוא ספק פסול נמצא דעל כל שטר יכול להכחיש החוב ורק דכיון דיש שני שטרות אנו מצרפין חיוב ממ"נ, אבל זה הוא כבר נחשב פסק ב"ד, ובירור שמתברר עתה בב"ד עיקר החיוב בשביל שני השטרות.

"אבן האזל" מביא סתירה דומה לסתירה שהבאנו לעיל בדברי הרמב"ם. הרמב"ם בהלכות עדות מביא מקרה של שני כיתי עדים שמכחישים זה את זה, וכל כת חתומה על שטר חוב אחר. במקרה כזה, שני השטרות נמצאים בספק פסול, אבל ודאי בטוח שאחד מהם כשר, שהרי אחת מכיתות העדים דוברת אמת. הרמב"ם פוסק שאם הלווה כופר בהכל הוא צריך להישבע שבועת התורה כדין "העדאת עדים" של ר' חייא קמייתא.¹⁰ אם כן, יוצא שעצם העדאת עדים על כך שאחד מהשטרות כשרים - מחייבת את הנתבע שבועת מודה במקצת, אעפ"י ששטר זה הוא דבר שאי אפשר לכפור בו ולכאורה לא שייך בו שבועה לשיטת הרמב"ם. שאלה זו שאל המגיד משנה במקום ונשאר בצ"ע. את השאלה זו מתרץ "אבן האזל", הוא מסביר שדין "דבר שאי אפשר לכפור בו" מוסב רק על מקרה מסוים, שבו יכול התובע לגבות את הכסף גם לולי ההודאה של הנתבע, ואינו נצרך כלל לבוא איתו לדין, ובלשונו:

אין דין תורה כלל ביניהם על בירור החיוב". כל זה נכון במקרה של שטר דינרים שהובא בסוגיה, שם באמת המלווה לא נצרך כלל להודאתו של הלווה. אבל במקרה דנן, כל שטר בפני עצמו הוא ספק פסול ואינו יכול לגבות את החוב, רק לאחר ששני השטרות קיימים, ב"ד קובע שאפשר לגבות את החוב של אחד השטרות. אבל שלב זה כבר נחשב בירור בב"ד ולכן המקרה שלנו לא נחשב ל"דבר שאי אפשר לכפור בו.

כעת, אפשר להציע כיצד דברים אלו של "אבן האזל" סובבים סביב אותו עיקרון אותו קבע הרב טוביה בתירומו. במקרה של האישה, אנו אומרים שהיא אינה יכולה לתבוע מאה נוספים חוץ מהמאה שהבעל הודה, שהרי אין טענה קבילה לתביעה שכזו. בעצם, זה אומר שהיא לא יכולה לקבל את המאה הראשונים בלי שתהיה תביעה גם על המאה השניים - ורק ביחד תהיה לה טענת בתולה ששוויה מאתיים. בדיוק כפי שאמר "אבן האזל", כיוון שהמאה הראשונים לא יכולים לעמוד כתביעה

10 דין העדאת עדים הינו דין מקביל ל"מודה במקצת". כאשר אדם כופר בהכל, אלא שיש עדים שהוא חייב חלק מסכום התביעה, ר' חייא חידש שהוא מתחייב שבועת "מודה במקצת", בדיוק כמו אדם שהודה בעצמו בחלק מסכום התביעה.

בפני עצמם, והם חייבים להצטרף עם המאה השניים לתביעה אחת - ממילא אין כאן גדר של "דבר שאי אפשר לכפור בו".